

Strokovno gradivo za izvajanje programov
finančne pismenosti za odrasle

Denar

Strokovno gradivo za izvajanje programov finančne pismenosti za odrasle

Denar

Strokovno gradivo:

Denar – Gradivo za izvajanje izobraževalnih programov finančne pismenosti za odrasle

Urednice: Petra Javrh, Estera Možina, Tina Kompare Jampani

Avtorica: Urška Purg

Strokovni sodelavci: Jože Gričar, Alenka Grželj, Andreja Mernik Jelen (ŠC Celje), Marija Žiher (Banka Slovenije), Alina Meško (ZPS), Matej Krumberger (ZBS – GlZ), Darja Kušar (LU Slovenska Bistrica), Gregor Sepaher (RIC Novo Mesto), Rajka Stanko (Elementum), Marjana Šporar (ŠC Novo mesto), Rok Trdan (Cene Štupar – CILJ), Nina Zakotnik (Familija), Tjaša Beričič (Familija), Tina Baloh (UPI LU Žalec), Brigita Gorjup (AZ Velenje), Maja Mihelič (ZIK Črnomelj), Mira Koporčič Veljič (ZDU– GlZ)

Jezikovni pregled: Vlasta Kunej

Tehnično uredila: Jana Plaznik

Oblikovanje: Larisa Hercog

Izdal: Andragoški center Slovenije, Ljubljana

Zanj: dr. Nataša Potočnik

Leto izdaje: 2024

Elektronska izdaja, spletna stran: <https://www.acs.si/digitalna-bralnica/denar/>

Priporočilo za citiranje:

Purg, U. (2024). Denar – Gradivo za izvajanje izobraževalnih programov finančne pismenosti za odrasle. [Elektronski vir] Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 205570563
ISBN 978-961-7116-75-5 (PDF)

Strokovno gradivo Denar – Gradivo za izvajanje izobraževalnih programov finančne pismenosti za odrasle avtorice Urške Purg je bilo pripravljeno v sklopu projekta Finančna pismenost za odrasle 2022–2024, ki ga je izvajal Andragoški center Slovenije. Projekt sta finančno podprla Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje ter nacionalni program reform in naložb Načrt za okrevanje in odpornost.

Gradivu na pot

Dragi učitelji v programu finančne pismenosti za odrasle!

To gradivo je pripravljeno s posebno skrbjo. Zasnovala ga je muzejska svetovalka v Bankariumu Urška Purg, pri njegovi pripravi pa je sodelovala vrsta sodelavcev. Avtorica ima dolgoletne izkušnje s področja izvajanja pedagoških in andragoških programov ter finančnega opismenjevanja.

Gradivo je namenjeno osnovnemu seznanjanju učiteljev (in morda tudi udeležencev) s področjem financ – z denarjem. Številni izobraževalci odraslih, ki bodo želeli izvajati programe finančne pismenosti, niso imeli možnosti, da bi se sistematično izobrazili o teh vsebinah, kaj šele o področju kot celoti.

Naloga tega gradiva je, da vam prinaša celostno informacijo o temeljnih pojmi, povezanih z denarjem, postreže s preverjenimi viri in literaturo ter usmeri v nadaljnje raziskovanje te tematike. Po drugi strani je gradivo pripravljeno tako, da ga boste učitelji v programih finančne pismenosti za odrasle morda lahko uporabili kot študijski vir oziroma kot zelo priročne zapiske za delo z neposrednimi udeleženci programov. Svetujemo, da se tedaj vsebina gradiva didaktično skrbno prilagodi konkretnim potrebam odraslih, ki jim bo to gradivo namenjeno.

Vsebina gradiva je strukturirana tako, da najprej osvetli temeljne pojme. Sledi razširitev najpomembnejših vsebin – pri tem naj opozorimo, da je dobro pregledati priporočene vire. Navedeni viri bodo imeli posebno vrednost za vaše nadaljnje poglobljanje v koncept denarja. Zato smo v zadnjem delu na enem mestu zbrali vse vire in literaturo, ki jih avtorica in strokovni sodelavci predlagamo za razširjeni študij o tej tematiki. Ti vam bodo omogočili pripravo konkretnih instrumentov, prilagojenih predstavitev in zapiskov, morda celo didaktičnega gradiva.

Povsem na koncu boste našli tudi podrobnejši opis referenc avtorice tega gradiva; to vam bo zagotovo olajšalo presojo o relevantnosti in točnosti strokovnih informacij, zbranih v tem gradivu.

Doc. dr. Petra Javrh, urednica

Kazalo vsebine

GRADIVU NA POT.	5
1. TEMELJNI POJMI O DENARJU IN POGLAVITNI CILJI TEGA STROKOVNEGA GRADIVA .	9
2. ZGODOVINA DENARJA	12
2.1 Zgodovina denarja in bančništva v Evropi	15
2.2 Pregled valut na slovenskem ozemlju od leta 1820	18
3. KAJ JE DENAR IN NJEGOVE FUNKCIJE	20
3.1 Kaj je denar in njegove funkcije	21
3.2 Koncept denarja in njegove funkcije v gospodarstvu.	22
4. VRSTE IN OBLIKE DENARJA	25
5. ODNOS DO DENARJA	29
VIRI IN LITERATURA.	35
KAZALO SLIK.	37
O AVTORICI.	37

1. Temeljni pojmi o denarju in poglobitni cilji tega strokovnega gradiva

Denar – sveta vladar!

Ta rek je dobro znan med ljudmi in veliko jih verjame vanj. V vsebinskem sklopu o denarju se bomo posvetili spoznavanju tega »vladarja«, da ga bomo razumeli in s tem pripravili teren za to, da nam ne bo vladal, marveč nasprotno: da bomo mi zavladali njemu.

To gradivo o denarju predstavlja temeljne koncepte, zgodovino, funkcije, oblike in odnos do denarja. Tako zaokroženo vsebino lahko razumemo tudi kot primeren uvodni modul v program finančnega opismenjevanja, zato se ukvarja z najbolj temeljnimi pojmi in s tem tudi zastavi temelje za module v nadaljevanju celostnega programa finančne pismenosti. Znanje in razumevanje denarja, kot ga ponuja to gradivo, ima odločilno vlogo pri oblikovanju celostne slike o denarju in njegovi vlogi v našem življenju. V gradivu bomo sistematično razčlenili poglobitna vsebinska področja, povezana z denarjem; to bo pomagalo razumeti njegovo pomembnost in vlogo v našem vsakdanjem življenju.

Gradivo o denarju vsebuje ta temeljna področja:

1. Zgodovina denarja

V prvem delu gradiva se posvečamo zgodovini denarja. Denar ni bil vedno tak, kot ga poznamo danes. Razumevanje zgodovine denarja nam omogoča, da bolje razumemo njegov razvoj skozi čas in nam pomaga ceniti ter razumeti pomen in razvoj denarja v sodobni družbi. Hkrati pa nam preteklost rabi kot učni primer tega, kako so se družbe soočale s finančnimi izzivi in kako so razvijale rešitve za svoje gospodarske potrebe.

Ljudje so tisočletja uporabljali različne oblike izmenjave in plačevanja. Sprehodili se bomo od izmenjave dobrine do razvoja kovancev v antiki in pomembnega dogajanja na tem področju v srednjem veku. Poglobili se bomo v razvoj papirnatega denarja v novem veku ter raziskali najpomembnejše mejnike v razvoju denarja v sodobnosti s pregledom valut, ki smo jih uporabljali na slovenskih tleh.

2. Kaj je denar in njegove funkcije

Drugi del gradiva zajema konceptualno razumevanje denarja in njegovih funkcij. Denar je kot splošno plačilno sredstvo v sodobni družbi osrednji element gospodarskega sistema, ki omogoča izmenjavo dobrin in storitev ter služi kot obračunska enota vrednosti. Proučili bomo, kaj denar v resnici je in zakaj ima tako pomembno vlogo v našem gospodarstvu. Poudarili bomo tri poglobitne funkcije denarja: sredstvo za izmenjavo, merska enota vrednosti in hranilec vrednosti. Razložili bomo, kako denar omogoča učinkovito trgovanje in olajša gospodarske transakcije, hkrati pa je merilo, s katerim ocenjujemo vrednost dobrin in storitev. Raziskali bomo tudi, kako denar ohranja svojo vrednost skozi čas in zakaj je stabilnost valute pomembna za gospodarstvo. S tem namenom se bomo dotaknili tudi vloge centralnih bank in monetarne politike v sodobnem gospodarstvu.

Razumevanje koncepta denarja in njegovih funkcij nam omogoča boljše razumevanje delovanja gospodarstva in trgovinskega sistema. Ko razumemo vse tri temeljne vloge denarja, lahko bolje analiziramo gospodarske tokove in raziskujemo, kako denar vpliva na cene dobrin ter našo ekonomsko blaginjo.

3. Vrste in oblike denarja

Tretji del gradiva obravnava različne vrste in oblike denarja, ki so se pojavljale v zgodovini in še vedno obstajajo v sodobni družbi. Poleg klasičnih kovancev in bankovcev bomo proučili tudi digitalni denar – recimo digitalni evro, kriptovalute in brezgotovinska plačila. Razložili bomo prednosti in slabosti vsake oblike denarja ter analizirali vpliv tehnologije na prihodnost denarja.

Prepoznavanje različnih oblik denarja, skupaj s tradicionalnimi kovanci in bankovci ter sodobnimi oblikami, kot so digitalni denar in kriptovalute, nam omogoča, da sledimo sodobnim finančnim trendom. Raziskovanje teh različnih oblik denarja nas opozori na možne pasti ali prednosti ter nas spodbuja k razmišljanju o prihodnosti denarja in finančnih sistemov.

4. Odnos do denarja

V zadnjem delu gradiva se osredotočamo na psihološki vidik denarja, saj naš odnos do denarja močno vpliva na naše finančne odločitve. Na zelo temeljni ravni bomo zastavili podlago za teme, ki se jim bomo posvečali v drugih vsebinskih sklopih. Spoznali bomo, kako lahko bolje razumemo svoj odnos do denarja, da bi bolj premišljeno upravljali svoje finance in dosegli finančno stabilnost. Spoznavanje lastnega odnosa do denarja in razumevanje psiholoških vidikov denarja je odločilno za osebno finančno upravljanje. Ko prepoznamo, kako denar vpliva na naše vedenje, odločitve in vrednote, lahko bolje prepoznamo svoje šibke točke in razvijemo bolj konstruktiven odnos do denarja. To nam pomaga sprejemati bolj premišljene finančne odločitve ter boljše upravljati svoje prihodke in stroške.

Temeljni, a kljub temu vsebinsko bogat sklop o denarju je zasnovan tako, da omogoča boljše razumevanje in obvladovanje finančnih konceptov ter nas spodbuja k odgovornemu in premišljenemu ravnanju z denarjem. S pridobljenim znanjem bodo uporabniki sposobni sprejemati bolj informirane finančne odločitve, to pa bo v kombinaciji z nadaljevalnimi vsebinami ali vsebinskimi sklopi finančne pismenosti pozitivno vplivalo na njihove osebne finance, finančno varnost ter življenjski standard, ki bo prinesel trdno finančno prihodnost njim in njihovim bližnjim. Za samo upravljanje proračuna obstaja več pripomočkov, treba je poznati njihove prednosti/pomanjkljivosti. Preden jih priporočate udeležencem, jih sami dobro in večkrat preizkusite, v preizkus pa jih dajte tudi svojim bližnjim, sodelavcem ...

TEMELJNI CILJI SO V NADALJEVANJU PODROBNO OPERACIONALIZIRANI V PODPOGLAVJIH:

Zgodovina denarja je pomembna za razumevanje temeljev in razvoja finančnega sistema, ki ima odločilno vlogo v gospodarstvu in življenju posameznika. Pregled večtisočletne zgodovine omogoča vpogled v oblikovanje današnjega bančništva in finančnih storitev in je tudi podlaga za nove prihajajoče in razvijajoče se oblike denarja.

Sodobno bančništvo je kompleksen in hitro spreminjajoč se svet, ki zahteva nenehno prilagajanje in sprejemanje odločitev. Poznavanje zgodovine denarja, bančništva in bančnih storitev omogoča, da bolje razumemo, kako smo prišli do današnjega finančnega sistema in kako lahko izkoristimo njegove prednosti ter se hkrati izognemo pastem in nevarnostim. Poznavanje tega dela zgodovine tudi zapolni vrzeli med področji zgodovine in osvetli neposredno povezanost med denarjem, bančništvom, politiko ter človeškimi usodami. Na kratko – nekaj zelo tujega in oddaljenega počloveči in približa ljudem.

Odrasli, ki razumejo temelje finančnega sistema, imajo boljše možnosti za varčevanje, pametne naložbe, upravljanje dolgov in varstvo svojega premoženja. Poleg tega nam zgodovina bančništva pomaga prepoznati vzorce in trende, ki lahko vplivajo na prihodnost, ter nas spodbuja k bolj premišljenemu in odgovornemu ravnanju s finančnimi sredstvi. Poznavanje zgodovine denarja, bančništva in finančnih storitev je tako temeljnega pomena za finančno pismenost, to pa nam omogoča boljše obvladovanje lastnih financ in uspešno načrtovanje finančne prihodnosti.

2. Zgodovina denarja

UVOD:

Zgodovina denarja omogoča kratek in strnjen pregled tega, kako se je denar razvijal skozi čas in s tem poveže ter utemelji, zakaj imamo danes tak sistem in pristop k denarju. Osredotočili se bomo na evropski prostor in znotraj tega na slovensko zgodovino; to omogoča uvid v preteklost za razumevanje sedanjosti, obenem pa poskrbi za motiviranje poslušalcev za vsebine, ki sledijo. Zgodovina denarja in s tem povezanih bančnih praks je v šolskem sistemu spregledana, zato se bomo posvetili obdobju prazgodovine in antike, ki je pomembno za nastanek prvih novcev. Nato se bomo posvetili srednjemu veku, ki omogoči razumevanje načina kreditiranja pa tudi osvetli nastanek bank. V novem veku bomo namenili pozornost nastanku bankovcev in nato v sodobnosti hitremu razvoju na področju denarja in bančništva.

Poseben vsebinski sklop bomo posvetili zgodovini in obravnavi slovenskega ozemlja, pregledali bomo različne valute, ki smo jih zamenjali na Slovenskem od 1820 do danes.

Vse to ustvarja podlago za razumevanje denarja in njegove današnje vloge.

CILJI TEGA VSEBINSKEGA SKLOPA:

Slušatelji spoznajo zelo dolgo zgodovino denarja, njegove raznolike oblike in vrste materiala, iz katerega je bil narejen. Seznanijo se trgovskim bančništvom, ko so se pojavili trgovci in različni finančni posli, na primer z zavarovanjem blaga na poti in pridelka pred sušo ter drugimi naravnimi nesrečami. Poleg tega spoznajo, kako so finančni izzivi in tehnološke inovacije zaznamovali bančništvo 20. in 21. stoletja.

Področje zaobjema tele vsebine:

- neolitska revolucija (okoli 10.000 pr. n. št.):
Med neolitsko revolucijo so se lovci in nabiralci ustalili, se začeli ukvarjati s poljedelstvom, živinorejo in graditi naselbine. To obdobje je označilo začetek uporabe naturalnega denarja, kot so živina, žito, školjke in kovina. Prvi posojilodajalci so bili svečeniki v templjih in trgovci z denarjem.
- stari vek ali antika (3500 pr. n. št.–476 n. št.):
V antiki so se že razvili različni načini trgovanja, zadolževanja in hranjenja vrednosti. Začelo se je razvijati bančništvo, čeprav še ni bilo banke kot institucije, kakršno poznamo danes. Z izumom denarja v klasični antiki se začne razcvet trgovine in menjalnic.
- srednji vek (476–1492):
Hiter razvoj denarnih poslov v antiki se v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku umirja, nato pa znova povzpne v visokem srednjem veku. Pojav zastavljalic, razvoj prve bančne cehovske prakse, prva ustanovitve bank, pojav trgovskega bančništva in obveznic.
- novi vek (1492–1918):
Pomembne spremembe na področju bančništva, skupaj z uvedbo bankovcev in delnic. Razvoj trgovskega bančništva, hranilnic, ki so omogočale varčevanje in posojila delavcem.
- sodobnost (po letu 1918 do danes):
V 20. stoletju se zelo razširi finančni sektor, ki se vedno bolj poenoti z medsebojnimi vplivi po vsem svetu in se povezuje. Globalizacija in digitalizacija finančnega sektorja, razvoj internetnega in mobilnega bančništva. Banke postajajo osrednji del gospodarstva in finančnega sveta.
- Pregled valut na slovenskem ozemlju od leta 1820 do danes.

TEMELJNI STROKOVNI IZRAZI, SPECIFIČNI ZA PODROČJE ZGODOVINE DENARJA:

denarius:

Majhni srebrniki, ki so jih v rimskem cesarstvu kovali v Rimu v templju Juno Monete, zavetnice premoženja, leta 269 pr. n. št. Ker je slovensko ozemlje sodilo pod rimsko cesarstvo, so se ti kovanci uporabljali tudi pri nas, od tod poimenovanje denar in valute dinar.

delnica:

Lastniški vrednostni papir, ki izkazuje pravico do deleža pri glavnici in dobičku delniške družbe. Delnica predstavlja del lastništva v podjetju in njenemu imetniku (delničarju) zagotavlja določene pravice (pravico do udeležbe pri upravljanju družbe, do dela dobička – dividende in pravico do ustreznega dela preostalega premoženja po likvidaciji ali stečaju družbe).

dvostavno knjigovodstvo:

V 14. stoletju je omogočalo lažje obvladovanje tveganja in pregled nad poslovanjem strank. Danes: poslovni dogodki se zapisujejo v dve različni knjigi. To je bolj kompleksno vodenje knjig, ker se vsak poslovni dogodek poknjiži v dve različni knjigi. Sprememba se zapiše dvakrat, enkrat v dnevnik glavne knjige glede na datum nastanka (knjiženje po časovnem vrstnem redu) in enkrat v glavno knjigo in pomožno knjigo glede na vrsto poslovnega dogodka (vsebinsko knjiženje).

elektron:

Samorodna zlitina zlata in srebra s sledovi bakra in drugih kovin. Poznali so jo že v starem Egiptu in stari Grčiji.

emisija:

Zaporedje izdajanja novcev.

fiat ali fiduciarni denar:

Denar, kot ga poznamo danes. Njegova vrednost temelji na zaupanju. Za emisijo denarja in ohranjanje vrednosti skrbi centralna banka, ki jo delegira država. Tak denar je zakonito plačilno sredstvo, ki ga izda centralna banka.

Hamurabijev zakonik:

Najstarejši skoraj v celoti ohranjeni zakonik, zapisan v klinopisu na glinastih ploščicah. Nastal je v 18. stoletju pr. n. št. v Babilonu. Med drugim opredeli pogoje za posojila in kazni za nezmožnost vračila.

lombardni kredit:

Zgodovinsko je to »zastavljalnica« – lombardni kredit pa se imenuje zato, ker se je ta oblika najprej razvila v Italiji, v pokrajini Lombardiji v 7. stoletju. Danes pomeni »posojilo z zastavo vrednostnih papirjev«. Ti papirji lahko pripadajo uporabniku kredita ali nekomu tretjemu, ki je privolil v to transakcijo.

mensarie:

Menjalci denarja in trgovci v antični rimski družbi, ki so delovali na odprtem, na mestnih trgih.

naturalni denar:

Denar v obliki predmeta, ki ima vrednost sam po sebi in se hkrati pojavi tudi kot menjalno sredstvo.

obveznica:

Dolžniški vrednostni papir. Izdajatelj (dolžnik) se z izdajo obveznice zaveže imetniku (upniku), da bo v določenem času poplačal glavnico in dogovorjene obresti (nagrada za izposojeni denar). Izdajatelj obveznice je lahko država, občina, investicijski sklad ali podjetje. Tako ločimo državne, podjetniške, občinske in hipotekarne obveznice.

reprezentativni denar:

Bankovci, ki jih je bilo mogoče zamenjati za določeno količino zlata ali srebra.

šekel:

Standardna enota teže, izumljena v Mezopotamiji. Šekel je bil merica za ječmen, srebro, zlato, bron.

trapeziti:

Trgovci v stari Grčiji, ki so na javnem prostoru opravljali denarne posle za mizo na agori (trgu) pred pričami.

zadolžnica:

Pisna izjava, ki opisuje obveznost tistega, ki se je zavezal k določeni denarni izpolnitvi. V Mezopotamiji v 20. stoletju pr. n. št.: pósoda ali kredit v blagu z obračunanimi obrestmi, ki se zapisujejo na zadolžnice, glinene tablice s podatki v klinopisu. Zadolžnice se uporabljajo tudi kot plačilno sredstvo.

zlata podlaga:

Bankovci pomenijo potrdilo o deponiranem zlatu pri bankah in so v vsakem primeru zamenljivi za zlato. Obdobje zlatega standarda lahko delimo na dve obdobji: pred prvo svetovno vojno in po začetku 21. stoletja.

Didaktični pomen poglavja o zgodovini denarja je večstranski:

- **razumevanje razvoja denarja in finančnega sistema:**
S spoznavanjem zgodovine denarja in bančništva bomo razumeli, kako se je finančni sistem v stoletjih razvijal, kako so se oblikovali temelji sodobnih bančnih institucij in kako so se finančne storitve prilagajale potrebam družbe. Pregled denarnega dogajanja na Slovenskem v zgodovini tudi mogoči uvid v to, kakšen odnos imamo do denarja kot družba in posamezniki ter od kod to izvira. Obenem omogoči razumevanje razlik med fiat denarjem in virtualnim denarjem.
- **prepoznavanje pomenskih preobrazb:**
Spoznavanje prelomnih dogodkov, kot so uvedba denarja, prve banke, izdaja bankovcev, razvoj plačilnih kartic in digitalizacija bančništva, nam pomaga razumeti, kako pomembno so te spremembe vplivale na gospodarstvo in družbo ter oblikovale sodobni finančni sistem.
- **novo znanje o različnih finančnih instrumentih:**
Poznavanje zgodovine denarja in bančništva nam omogoča tudi boljše razumevanje različnih finančnih instrumentov, kot so delnice, obveznice, plačilne kartice, hipoteke in drugo, ter kako delujejo v današnjem finančnem okolju.

2.1 Zgodovina denarja in bančništva v Evropi

OPIS:

I. neolitska revolucija (okoli 10.000 pr. n. št.)

Med neolitsko revolucijo so se lovci in nabiralci ustalili, začeli so se ukvarjati s poljedelstvom, živinorejo in graditi naselbine. V tem obdobju je menjalna ekonomija na podlagi blaga in daril postala nepraktična. Zamenjala jo je uporaba naturalnega denarja, kot so živina, žito, školjke, kovina in drugo. Naturalni denar je imel vrednost sam po sebi in se je uporabljal kot menjalno sredstvo. Prvi posojilodajalci so bili svečeniki v templjih in trgovci z denarjem, ki so obiskovali bolj oddaljene kraje.

II. stari vek ali antika (3500 pr. n. št.–476 n. št.)

Doba kovin

V antiki se je začelo razvijati bančništvo, čeprav še niso obstajale institucije bank, kot jih poznamo danes. Pred razvojem denarja so ljudje uporabljali kreditne storitve. Pred približno 5000 leti so si sposojali žito, srebro in druge vredne dobrine, to je bila prva oblika bančnih storitev – kreditiranje.

Stari Egipt (30. stoletje pr. n. št.)

V starem Egiptu so uporabljali denar elektron iz zmesi zlata in srebra, ki so jo oblikovali v obroč. Denar so hranili in tudi posojali. Svečeniki v templjih, faraonovi uradniki in veleposestniki so bili med prvimi posojilodajalci v tej kulturi.

Mezopotamija (20.–17. stoletje pr. n. št.)

V Mezopotamiji so se že pojavljale zadolžnice, ki so delovale kot današnje kreditne pogodbe. Templji so shranjevali žito, srebro in druge dobrine ter jih nato posojali naprej. Izposoja so zapisovali na glinene tablice v klinopisu, imenovane zadolžnice, ki so bile tudi plačilno sredstvo. Poleg verskih nalog so templji prevzemali tudi trgovske posle. Uporabljali so šekel kot merico za različne dobrine, skupaj z ječmenom, srebrom, zlatom in izdelki iz brona.

Hamurabi je že leta 1750 pr. n. št. v Babilonu definiral posojila in obresti v posebnem zakoniku (Hamurabijev zakonik). Upnikom je omogočil, da so odpeljali dolžnike v suženjstvo, če niso mogli vrniti dolga. To je vodilo do koncepta dolžniškega suženjstva. Mezopotamija je razvila prve namakalne sisteme in organizirano družbo s shranjevanjem velikih količin žita, to pa je zahtevalo zapisovanje vrednosti s šekli. Šekel je bil merica za ječmen, srebro, zlato, bron. To je pripomoglo k razvoju poenotene trga, ki je bil pomemben za vzdrževanje vojske.

Klasična antika (800/700 pr. n. št.–476 n. št.)

V klasični antiki, natančneje v 6. stoletju pr. n. št., je nastal pomemben prelom v razvoju denarja. Izumili so prve standardizirane kovane kovance, ki so olajšali menjavo dobrin in trgovino. Premožni kralj Krez iz grške pokrajine Lidija – ta je danes del turškega ozemlja, je bil eden od pionirjev tega izuma (Mithans Pongrac, 2007, 25; Jakovac, 2013, 13); dal je kovati kovance iz zlata in srebra (Conzett, b. n. l, 4). Kovanci so hitro postali idealno sredstvo za trgovanje in tempeljski svečeniki so jih začeli uporabljati v svojih poslovnih dejavnostih. Tempelj je bil najpomembnejše mesto za bančne posle, v njem so denar shranjevali, ga posojali in kovali nove kovance.

Razvoj kovancev je pripeljal do razvoja menjave denarja, tedaj je bilo treba preverjati pristnost kovancev in spremljati ustrezni menjalni tečaj. V stari Grčiji so trgovci, imenovani trapeziti, opravljali denarne posle na mizah na agori pred pričami.

V rimskem imperiju je bil zelo pomemben tempelj, posvečen boginji Juno Moneta, zavetnici premoženja. V tem templju so kovali denar, znan kot denarius – srebrnik, težak 4,5 grama, ki je bil veljaven tudi na našem ozemlju, saj je sodilo pod rimski imperij. Naša beseda za denar izvira prav iz te latinske besede denarius (Banka Slovenije, 2021, 7; Jakovac, 2013, 14; Škufca, 2004, 5). V rimski kulturi so delovali menjalci denarja in trgovci, imenovani mensarie.

Vendar pa so hitro razvijajoča se trgovina, zadolževanje in prezadolženost povzročili v stari Grčiji in Rimu dolžniško krizo. Julij Cezar je leta 48 pr. n. št. to krizo rešil z odpravo obresti.

III. SREDNJI VEK (476–1492)

Hiter razvoj denarnih poslov v antiki se je v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku umiril. Cerkev je prepovedala kreditiranje zaradi zaračunavanja obresti (obračunavanja časa), vendar so ljudje znali najti inovativne načine, kako to zaobiti. Tako so se razvile zastavljalnice ali lombardni kredit na podlagi zastave premoženja (Jakovac, 2013, 15).

V 10. stoletju so Judje razvili trgovinsko bančništvo. Bili so usposobljeni za trgovce, obenem pa so podpirali finančne posle z zavarovanjem blaga na poti in pridelka pred sušo ter drugimi naravnimi nesrečami.

Zelo pomembni za razvoj denarnega področja v srednjem veku so bili vitezi templjarji, ki so vodili vojne na Bližnjem vzhodu in omogočali potovanja vernikov in vitezov iz Evrope v Sveto deželo. Razvili so predhodnike potovalnih čekov in uporabljali osebna gesla za varnost. V 12. stoletju so se v Genovi in Benečiji pojavile tudi prve obveznice za financiranje vojn in trgovine.

V 14. stoletju sledi najpomembnejši razcvet bančništva, še posebno v Firencah v Italiji. Bankirji so izumili dvojno knjigovodstvo, to jim je omogočilo boljše obvladovanje tveganja in nadzor nad poslovanjem. Ustanovili so tudi prvi bančni ceh, ločen od menjalnic in zastavljalníc, določili so prva cehovska pravila bančništva. To je bil prvi korak k ustanovitvi pravih bank, ki so javno poslovale na trgih, tako kot je bilo že v antiki. Ime za banko izhaja iz italijanske besede banco, tako so imenovali kamniti pult, ob katerem so bankirji odprto poslovali.

Z razvojem bančništva se je začel oblikovati tudi regulativni okvir, saj so bančni cehi postavili prva pravila bančniškega poslovanja. To je bilo odločilno za oblikovanje sodobnega bančnega sistema, kakršnega poznamo danes.

IV. NOVI VEK (1492–1918)

V novem veku, med letoma 1492 in 1918, se začnejo pomembne spremembe v bančništvu. Geografska odkritja, kolonializem, humanizem, reformacija in industrijska revolucija so vplivali na gospodarstvo, kulturo, politiko in družbo. To obdobje je zaznamoval tudi vzpon finančnega sistema in razvoj bankovcev ter drugih finančnih instrumentov.

V 16. stoletju so se pojavile prve delnice, ko je nizozemska družba VOC izdala delnice za financiranje odprav na Daljni vzhod. Ta novost je omogočila hitrejši gospodarski razvoj in trgovanje na borzi vrednostnih papirjev.

V 17. stoletju se je tudi razvil ček, ki je postal naslednik menice. Prvi ček, natisnjen na vnaprej določenem obrazcu, je bil izdan v Londonu leta 1659. Čeki so se začeli širše uporabljati kot oblika plačila.

Najpomembnejša novost tega obdobja pa je bila vpeljava bankovcev v 17. stoletju v Evropi. Čeprav so na Kitajskem prvi papirnati denar poznali že v 10. stoletju, se je v Evropi razvil najprej na Švedskem, vendar je tam veljal le kratek čas v letu 1666 (Banka Slovenije, 2021, 9). Vse od 600 pr. n. št. do 17. stoletja so ljudje v Evropi poslovali samo s kovanci. Bankovci izhajajo iz depozitnih potrdil, ki so jih zlatarji v Angliji izdajali svojim strankam za hranjenje kovancev (Jakovac, 2013, 18). Postopoma so postali zamenljivi za zlato in srebro, to je predstavljalo zlati standard. Ta sistem je bil podlaga za delovanje centralnih bank, ki so nastajale v naslednjih stoletjih. Najstarejša še delujoča centralna banka je Bank of England, ustanovljena leta 1694.

Osemnajsto stoletje je prineslo tudi razvoj hranilnic. Zaradi industrijske revolucije so se v mestih pojavili delavski sloji srednjega razreda, ki niso bili zanimivi za tradicionalne banke. Zato so se v 18. in 19. stoletju začele razvijati hranilnice, ki so omogočale varčevanje in posojila delavcem ter malim podjetjem. Hranilna knjižica je postala enostaven instrument varčevanja, namenjen delavskim množicam. Najstarejša hranilnica na Slovenskem je bila Kranjska hranilnica v Ljubljani, ustanovljena leta 1820. »Hranilništvo je bilo prva organizirana oblika bančne dejavnosti v Sloveniji, ki je zajela urbana središča in mestno prebivalstvo. Vrhunec je doseglo pred prvo svetovno vojno. Sledilo je oblikovanje mreže kreditnih zadrug, ki so bile največji zbiralec hranilnih vlog v Sloveniji in so omrežile podeželje in kmečko prebivalstvo. Banke, organizirane kot delniške družbe, so na prizorišče stopile leta 1900« (Borak, 2000, 10). »Denarne institucije v slovenskem prostoru, tako kot drugod, niso nastajale same iz sebe in zaradi sebe. Porodile so jih določene parcialne in splošne gospodarske potrebe slovenskega gospodarstva in prostora« (Lazarević, Prinčič, 2000, 19).

V. SODOBNOST (po letu 1918 do danes)

V 20. stoletju je finančni sektor doživel eksplozivno rast in postopno globalizacijo z medsebojno povezanimi trgi vsega sveta. Finančni instrumenti, kot so obveznice, delnice in plačilne kartice, so postali temeljnega pomena za učinkovito poslovanje. Kljub gospodarskim pretresom, kot so finančna kriza leta 1907, veliki borzni zlom v Ameriki 1929 ter velika ekonomska kriza 1929–1932, zlom borze 1987 in finančna kriza 2008, so postale regulacije poglobitve za ohranitev stabilnosti v finančnem sektorju.

Poleg finančnih izzivov so tudi tehnološke inovacije zaznamovale bančništvo 20. in 21. stoletja. V letu 1933 je prišlo do drastične odprave zlatega standarda. Dokončno pa je bil odpravljen z Nixonom (t. i. Nixonov šok), ki je leta 1971 v nizu gospodarskih ukrepov za zamejitev naraščajoče inflacije vpeljal preklic neposredne mednarodne zamenljivosti ameriškega dolarja v zlato. Danes denar nima nobene podlage. Takšen denar se imenuje fiat denar. Fiat latinsko pomeni »naj se zgodi«, »odlok«. To je simbolični denar, ki nima podlage v srebru ali zlatu, temveč nominalno vrednost določi država in zanjo tudi jamči prek centralne banke. V ozadju ni ničesar in temelji le na zaupanju (Banka Slovenije 2021, 9; Persson, 2010, 172).

Uvedba bankomatov leta 1967 je omogočila strankam preprosto dvigovanje denarja, to je bila ena od številnih poenostavitev bančnih mehanizmov. Razvoj plačilnih kartic, internetnega bančništva in mobilnih aplikacij je omogočil, da imamo denar in banko vedno pri roki, ne glede na to, kje smo. Tako smo skozi 5000 let bančništva prešli od prve zadolžnice do mobilnega bančništva, kjer je denar postal celo virtualen in finančne storitve neprenehoma sledijo napredku tehnologije. Globalizacija in digitalizacija finančnega sektorja sta oblikovali sodobno bančništvo, ki ostaja najpomembnejši steber svetovnega gospodarstva.

2.2 Pregled valut na slovenskem ozemlju od leta 1820

OPIS:

Čeprav se je prvi denar na slovenskem ozemlju pojavil že v 3. stoletju pr. n. št. in pozneje pod rimskim imperijem poznamo tudi rimski denar, se je v 5. stoletju dotok denarja prekine. Z grofi Celjskimi se je v 12. stoletju vrnila uporaba kovancev. Papirnati denar pa se je na slovenskem ozemlju uveljavil šele s pravico, ki jo je podelila Marija Terezija vsem avstrijskim deželam, zato začnemo govoriti o valutah od tedaj (Banka Slovenije, 2021, 14–15). Na slovenskem ozemlju so se od leta 1820 uporabljale različne valute, saj je bilo to območje v različnih zgodovinskih obdobjih pod različno oblastjo. Zaradi zgodovinskih sprememb in političnega dogajanja se je na Slovenskem uporabljalo več različnih valut, preden se je naposled uveljavil evro kot valuta države.

Tukaj je nekaj pomembnejših valut, ki so se uporabljale na slovenskem ozemlju od leta 1820:

- avstrijski goldinar (gulden)
V obdobju habsburške monarhije, ki je obsegala tudi ozemlje današnje Slovenije, je bila temeljna denarna enota avstrijski goldinar.
- avstro-ogrska krona (Krka)
Leta 1892 je Avstro-Ogrska uvedla krono kot skupno valuto za celotno cesarstvo, tudi za slovensko ozemlje.
- jugoslovanski dinar
Po prvi svetovni vojni je nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, pozneje preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo. V tem obdobju se je uporabljal jugoslovanski dinar.
- nemška marka, lira, pengo in kuna (med drugo svetovno vojno, kot okupatorjeve valute)
Med drugo svetovno vojno so bili deli slovenskega ozemlja priključeni k različnim okupatorjem. Na delih, ki so bili priključeni Nemčiji, se je uporabljala nemška marka.
- jugoslovanski dinar (po drugi svetovni vojni)
Po drugi svetovni vojni so se deli slovenskega ozemlja združili v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in znova je bil vpeljan jugoslovanski dinar.
- slovenski tolar
Leta 1991 je Slovenija razglasila neodvisnost od Jugoslavije in uvedla svojo valuto, tolar, ki je ostal v uporabi do leta 2007, ko je Slovenija vstopila v evrsko območje.
- evro
Od leta 2007 uporablja Slovenija evro kot svojo uradno valuto.

Pregled valut je povzet po Banki Slovenije (2021), Ivanović (2016), Lazarević in Prinčič (2000), Šega (2018), ter po stalni razstavi v Bankariumu, Muzeju bančništva Slovenije (2019). V muzeju je na voljo tudi interaktivna predstavitev kupne moči omenjenih valut, ki so se uporabljale na slovenskem ozemlju v predstavljenem časovnem obdobju na primeru dobrin: krompirja, govedine in vina.

VIRI IN LITERATURA ZA POGLAVJE O ZGODOVINI DENARJA:

- Banka Slovenije. (2021). Zgodba o denarju. Banka Slovenije.
- Bankarium – Muzej bančništva Slovenije. (b. d.). <https://bankarium.si/>
- Borak, N. (2000). Predgovor. V Ž. Lazarevič in J. Prinčič (ur.), Zgodovina Slovenskega bančništva (str. 9–12). Združenje bank Slovenije.
- Conzett, J. (b. d.). The History of Money. Money Museum. https://www.moneymuseum.com/pdf/yesterday/02_Accross_the_Times/28%20The%20History%20of%20Money.pdf
- Graeber, D. (2011). Debt: The First 5,000 Years. New York, London: Melville House.
- Ivanović, A. (2016). Od krone do dinarja. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.
- Jakovac, Š. (2013). Denarno poslovanje. Šolski center za pošto, ekonomijo in telekomunikacije Ljubljana.
- Kelman, J. (2019). The History of Banking. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Kos, P. (1997). Leksikon antične numizmatike. Narodni muzej Slovenije.
- Lazarevič, Ž. in Prinčič, J. (2000). Zgodovina Slovenskega bančništva. Združenje bank Slovenije.
- Mithans Pongrac, N. (2007). Zgodovina denarja [Diplomska naloga, Univerza na Primorskem, Fakulteta za management Koper]. <https://repozitorij.upr.si/lzpisGradiva.php?id=3821>
- Mrak, M. (2002). Mednarodne finance. GV Založba.
- Persson, K. G. (2010). An Economic History of Europe: Knowledge, Institutions and Growth, 600 to the Present. Cambridge University Press.
- Šega, J. (2018). Od krone do dinarja. V J. Šega (ur.), Slovenci, začenjajo se novi časi ... (1918–1920) (str. 36–39). Zgodovinski arhiv Ljubljana. <https://www.zal-lj.si/files/2020/12/Slovenci-zacenjajo-se-novi-casi.pdf>
- Škerl, U. (9. 12. 2006). Zgodovina denarja na Slovenskem. <https://www.dnevnik.si/216851>
- Škufca, H. (2004). Oris zgodovine slovenskega bančništva [Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta]. http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/skufca1290.pdf
- Štiblar, F. (2013). Finančni trgi, akterji, instrumenti, posli. Založba ZRC.

3. Kaj je denar in njegove funkcije

UVOD:

Z denarjem imamo opraviti vsi prej ali slej, vendar se pogosto niti ne zavedamo, kaj vse denar je in kaj so njegove funkcije. Zato bomo v tem poglavju ozavestili, kaj je denar in za kaj ga potrebujemo. Denar lahko razumemo kot posebno dobrino, ki opravlja nekatere temeljne naloge. Je splošno sprejet sistem izmenjave vrednosti, ki se uporablja za lažje trgovanje, izražanje vrednosti dobrin in storitev ter kot enota za hranjenje bogastva. Je ključen element gospodarstva, ki olajša izmenjavo dobrin in storitev ter omogoča gospodarsko aktivnost in rast. Ima tri temeljne funkcije, ki jih bomo podrobneje obravnavali v poglavju:

- sredstvo za izmenjavo: Denar deluje kot splošno sprejeto sredstvo za izmenjavo. Ljudem omogoča, da kupujejo in prodajajo dobrine in storitve, ne da bi se morali ukvarjati s problemom neposredne menjave ene dobrine za drugo;
- obračunska enota vrednosti: Denar deluje kot merska enota, ki omogoča primerjavo vrednosti različnih dobrin in storitev. To pomeni, da se vrednosti različnih dobrin izražajo v denarni obliki, kar olajša oceno vrednosti in primerjavo cen različnih izdelkov;
- sredstvo za shranjevanje vrednosti: Denar služi tudi kot sredstvo za hranjenje vrednosti. Ljudje lahko svoje presežne prihranke pretvorijo v denar in ga hranijo za prihodnost. To nam omogoča, da ohranimo vrednost svojega bogastva in ga uporabimo, ko je potrebno.

Kot smo ugotovili do zdaj, je sodobni denar zgrajen na zaupanju, da ga bodo drugi sprejeli kot plačilno sredstvo – ali kot smo že spoznali, fiat denar. Sistem denarja je urejen z zakoni in nadzorovanimi institucijami, da se zagotovi stabilnost in zaščita pred ponarejanjem. V Evropi bedijo nad evrom Evropska centralna banka ter centralne banke posameznih držav evrskega območja. V modernem svetu večina denarja obstaja v elektronski obliki v bančnih računih, kar omogoča lažje izvajanje finančnih transakcij.

TEMELJNI STROKOVNI IZRAZI, SPECIFIČNI ZA TO PODROČJE:

centralna banka:

Banka s pravico izdajanja bankovcev. Centralna banka v Sloveniji se imenuje Banka Slovenije.

denar:

Splošno veljavno plačilno sredstvo, ki ga lahko zamenjamo za izdelke in storitve.

Evropska centralna banka (ECB):

Skrbi za to, da ostajajo cene v evrskem območju stabilne, to pomeni, da lahko jutri s svojim denarjem kupimo prav toliko kot danes. ECB prispeva k varnosti in trdnosti evropskega bančnega sistema. S tem zagotavlja, da je denar v banki na varnem.

hiperinflacija:

Po ekonomski teoriji je hiperinflacija inflacija, ki je zelo visoka, »neobvladljiva inflacija«. Cene izdelkom v neki državi naraščajo po izredno visoki stopnji, to pomeni, da domača valuta hitro izgublja vrednost v primerjavi z drugimi valutami. Pri tem se spirala zviševanja cen vzpenja vedno hitreje.

inflacija:

Zmanjševanje vrednosti valute skozi čas. Gre za trajno rast vseh cen oziroma velikega števila cen blaga in storitev v daljšem časovnem obdobju, ki zmanjšuje vrednost denarja oziroma njegovo kupno moč v daljšem časovnem obdobju. Inflacija lahko nastane, kadar se cene vseh izdelkov in storitev na splošno zvišajo, ne le cene posameznih artiklov. To pomeni, da lahko danes za 1 evro kupite manj kot včeraj.

likvidnost:

Značilnost premoženja, da ga je mogoče hitro zamenjati za denarna sredstva. Na osebni ravni to pomeni plačilno sposobnost, torej sposobnost v danem času poravnati svoje plačilne obveznosti.

CILJI TEGA VSEBINSKEGA SKLOPA:

Eden od glavnih ciljev tega sklopa je, da slušatelji razumejo, kako denar deluje kot sredstvo za izmenjavo, obračunska enota vrednosti ter sredstvo za shranjevanje bogastva. S tem se lahko razvija razumevanje, kako denar vpliva na gospodarstvo, trgovanje in vsakdanje življenje v družbi ter na vsakega posameznika.

V povezavi s tem dobijo slušatelji vpogled v osnove monetarnega sistema, tudi vlogo centralnih bank in zakonodajo v zvezi z denarjem.

3.1 Kaj je denar in njegove funkcije

OPIS:

Drugi del tega gradiva zajema konceptualno razumevanje denarja in njegovih funkcij. Denar je kot splošno plačilno sredstvo v sodobni družbi osrednji element gospodarskega sistema, ki omogoča izmenjavo dobrin in storitev ter služi kot merska enota vrednosti. Brez denarja so morali posamezniki blago ali storitve menjavati neposredno za drugo blago ali storitve v menjalni trgovini, imenovani tudi »barter«. Čeprav takšno »menjalno gospodarstvo« dopušča določeno delitev dela, obstajajo praktične omejitve (Gerdesmeie, 2009, 16). Proučili bomo, kaj denar v resnici je in zakaj ima tako pomembno vlogo v našem gospodarstvu. Poudarili bomo tri temeljne funkcije denarja:

1. sredstvo za izmenjavo,
2. obračunska enota vrednosti,
3. hranilec vrednosti.

Razložili bomo, kako denar omogoča učinkovito trgovanje in olajša gospodarske transakcije, hkrati pa je merilo, s katerim ocenjujemo vrednost dobrin in storitev. Raziskali bomo tudi, kako denar ohranja svojo vrednost skozi čas in zakaj je stabilnost valute pomembna za gospodarstvo. S tem namenom se bomo dotaknili tudi vloge centralnih bank in monetarne politike v sodobnem gospodarstvu.

Razumevanje koncepta denarja in njegovih funkcij nam omogoča boljše razumevanje delovanja gospodarstva in trgovinskega sistema. Ko razumemo vse tri temeljne vloge denarja, lahko bolje

analiziramo gospodarske tokove in raziskujemo, kako denar vpliva na cene dobrin ter našo ekonomsko blaginjo.

3.2 Koncept denarja in njegove funkcije v gospodarstvu

Denar, kot ga poznamo danes, je »splošno veljavno plačilno sredstvo, ki ga lahko zamenjamo za izdelke in storitve« (Banka Slovenije, 2021, 7). V kateri koli obliki je osrednji element sodobnega gospodarstva, ki omogoča izmenjavo dobrin in storitev med posamezniki ter podjetji. Kot plačilno sredstvo olajšuje trgovanje in sodelovanje v gospodarskih transakcijah. Poleg tega služi kot merska enota vrednosti, to nam omogoča ocenjevanje vrednosti različnih dobrin in storitev. V tem delu gradiva se bomo poglobili v razumevanje koncepta denarja in raziskali njegove temeljne funkcije v gospodarstvu (Banka Slovenije, 2021, 7; Jakovac, 2013, 11).

1. Kaj je denar in zakaj je pomemben

Denar je sredstvo, ki ga ljudje sprejemajo kot plačilno sredstvo za blago in storitve ter kot način izmenjave v gospodarstvu. Uporabljamo ga za enostavno in učinkovito izmenjavo vrednosti.

Denar je pomemben, ker:

- omogoča boljše delovanje gospodarstva, saj spodbuja specializacijo in delitev dela;
- poenostavlja trgovanje in olajšuje gospodarske transakcije;
- zagotavlja likvidnost in likvidnostno funkcijo, ki omogoča hitre in enostavne transakcije;
- služi kot merska enota, ki nam omogoča primerjavo vrednosti različnih dobrin in storitev;
- spodbuja varčevanje in investiranje, saj lahko denar hranimo kot hranilec vrednosti.

2. Funkcije denarja¹

Tri temeljne funkcije denarja:

a) menjalno sredstvo – za nakupovanje

Sredstvo za izmenjavo je ena izmed temeljnih funkcij denarja. Ko govorimo o sredstvu za izmenjavo, mislimo na sposobnost denarja, da olajša preprosto in učinkovito trgovanje ter izmenjavo dobrin in storitev. To pomeni, da z denarjem plačujemo vse, kar kupujemo.

Preden je bil vpeljan denar, je bil menjalni sistem pogost način izmenjave, vendar je bil zelo omejujoč. V menjalnem sistemu bi morali najti nekoga, ki bi želel vašo dobrino in sočasno ponujal tisto, kar potrebujete vi. To je bilo težko in zapleteno, še posebno, ko so se začela pojavljati kompleksnejša gospodarstva.

Denar je rešil te težave, saj je postal univerzalno sprejeto sredstvo za izmenjavo. Vsi lahko sprejmejo denar in ga nato uporabijo za nakup tistega, kar potrebujejo. Denar olajšuje trgovanje, ker ni treba iskati ustrezne osebe za izmenjavo dobrin, to pa pospešuje pretok blaga in storitev v gospodarstvu. S tem se spodbuja specializacija dela, saj lahko vsak posameznik ali podjetje usmeri svoje vire v proizvodnjo tistega, kar najbolje obvlada, in nato to prodaja za denar. Tako denar izboljšuje učinkovitost in produktivnost gospodarstva.

b) obračunska enota – za določanje cen

Denar deluje kot obračunska enota, ki nam omogoča določanje cen različnega blaga in storitev. Z njim lahko izmerimo in primerjamo vrednosti različnih dobrin ter ocenjujemo, koliko ene dobrine

¹ Banka Slovenije, 2021, 12; Gerdesmeie, 2009, 16; Jakovac, 2013, 24–25

lahko dobimo v zameno za drugo. Ta funkcija denarja omogoča stabilnost cen in omogoča učinkovite odločitve pri porabi in naložbah.

c) hranilec vrednosti – za varčevanje

Ta funkcija denarja se nanaša na njegovo sposobnost ohranjanja vrednosti skozi čas. To pomeni, da denar ohranja svojo kupno moč in ga lahko hranimo za prihodnje potrebe: za prihodnjo porabo ali investiranje. V preteklosti so ljudje uporabljali tudi druge dobrine kot hranilce vrednosti, na primer plemenite kovine, koruzo ali sol. Vendar so imele te dobrine svoje pomanjkljivosti, saj se je njihova vrednost lahko zelo spreminjala glede na ponudbo in povpraševanje. Denar ima prednost, ker ga lahko preprosto hranimo kot papirnati denar ali na bančnih računih.

Pomembno je, da denar ohranja svojo vrednost, da sčasoma ne izgubimo kupne moči. Stabilnost valute je temeljnega pomena za gospodarsko stabilnost ter zaupanje ljudi v valuto in monetarni sistem. Za ohranjanje funkcije hranilca vrednosti evra skrbi Evropska centralna banka (ECB), ta skrbi za tok denarja v evrskem območju. Če bi denar sčasoma izgubil vrednost (na primer zaradi hiperinflacije), bi ljudje izgubili zaupanje v njegovo sposobnost ohranjanja vrednosti, to pa bi lahko privedlo do kaotičnih gospodarskih razmer, kakršne poznamo iz preteklosti, na primer v Nemčiji med obema vojnama. Za vrednost ene zlate marke iz leta 1918 je bilo treba leta 1923 nameniti trilijon mark (Balantič, 2023). To je povzročilo gospodarsko krizo, ki se je združila s svetovno gospodarsko krizo leta 1929, to pa je omogočilo prihod skrajnih voditeljev na oblast in s tem pripomoglo k drugi svetovni vojni (Tovornik, 2014, 16–17).

Predstavljene tri funkcije denarja skupaj omogočajo učinkovito delovanje gospodarstva in olajšajo gospodarske transakcije. Razumevanje teh funkcij je odločilnega pomena za analizo in raziskovanje, kako denar vpliva na naše gospodarstvo in blaginjo.

Četrta funkcija denarja je omogočanje mednarodnih plačil. To funkcijo opravljajo le konvertibilne valute. Mednarodna plačila se navadno opravljajo v valutah gospodarsko najmočnejših držav. Danes so to najpogostejše ameriški dolar, angleški funt, evro in jen (Banka Slovenije 2021, 12).

3. Vloga centralnih bank in monetarne politike

Stabilnost denarja je odvisna od pravilnega upravljanja denarne oskrbe v državi. Centralne banke imajo temeljno vlogo pri nadzoru denarne oskrbe in izvajanju monetarne ali denarne politike. Monetarna politika se ukvarja s sprejemanjem ukrepov za uravnavanje denarne oskrbe, obrestnih mer, inflacije in drugih ekonomskih kazalnikov. Cilj je ohraniti stabilnost valute in spodbujati gospodarsko rast z določanjem »cene denarja«. Centralne banke skrbijo za nadzor poslovanja bank in hranilnic zaradi skrbi za stabilnost finančnega sistema. Skrbijo tudi za reševanje bank v težavah in sistem jamstva za vloge (Banka Slovenije, 2021, 39; Evropska centralna banka, 2023).

Razumevanje koncepta denarja in njegovih funkcij je temeljnega pomena za boljše razumevanje delovanja gospodarstva in trgovinskega sistema. Denar omogoča učinkovito izmenjavo dobrin in storitev, je merska enota vrednosti in ohranja stabilnost kot hranilec vrednosti. Z dobrim upravljanjem denarne politike centralnih bank je mogoče ohraniti stabilnost valute in spodbujati gospodarsko blaginjo. Zavedanje teh konceptov nam omogoča boljše analiziranje gospodarskih tokov ter raziskovanje vpliva denarja na cene dobrin in naše gospodarsko stanje.

VIRI IN LITERATURA:

- Balantič, P. (20. 2. 2023). Bilo je pred sto leti, preludij k letu 1933. <https://www.rtv slo.si/kultura/dediscina/bilo-je-pred-sto-leti-preludij-k-letu-1933/658458>
- Banka Slovenije. (2021). Zgodba o denarju. Banka Slovenije.
- Evropska centralna banka. (b. d.). O Evropski centralni banki. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.sl.html>
- Gerdesmeie, D. (2009). Cenovna stabilnost: zakaj je zame pomembna? Evropska centralna banka. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/whypricestability_sl.pdf
- Jakovac, Š. (2013). Denarno poslovanje. Šolski center za pošto, ekonomijo in telekomunikacije Ljubljana.
- Tovornik, U. (2014). Čas oblikovanja novega svetovnega reda. Sodobni vojaški izzivi, 16(4), 13–30. https://dk.mors.si/info/images/SVI/PDF/2014_4/tovornik.pdf

4. Vrste in oblike denarja

UVOD:

Denar je temeljni gradnik sodobnega gospodarstva, ki omogoča izmenjavo dobrin in storitev ter je uporaben kot mera vrednosti. Skozi zgodovino človeštva se je denar razvijal in spreminjal, dobival različne oblike in funkcije glede na potrebe družbe in tehnološki napredek. Poglavje Vrste in oblike denarja nas popelje v raziskovanje raznolikega sveta denarnih sredstev, ki jih uporabljamo danes. Posvetili se bomo dvema temeljnima vrstama denarja po klasifikaciji Evropske centralne banke – centralnobančnemu (javnemu) denarju in zasebnemu.

Obenem pa se bomo posvetili trem temeljnim oblikam denarja danes: od gotovine do knjižnega in elektronskega denarja, vsaka od oblik ima svoje prednosti in omejitve.

Pogledali bomo tudi kriptovalute, kot je bitcoin, ki se pojavljajo kot alternativne oblike denarja, četudi jim primanjkujejo temeljne funkcije denarja.

Zanemarili ne bomo niti zelo uveljavljene zamisli o prihodnji obliki denarja – digitalnem evru, katerega cilj je združiti tradicionalne in sodobne plačilne metode ter okrepiti stabilnost evra v luči tehnoloških sprememb.

TEMELJNI STROKOVNI IZRAZI, SPECIFIČNI ZA TO PODROČJE:

digitalni evro:

Centralnobančna digitalna valuta in kot tak elektronski ekvivalent gotovini. Obstajal bi skupaj z bankovci in kovanci in omogočal dodatno izbiro med različnimi načini plačevanja.

e-denar:

Virtualna sredstva v denarni protivrednosti, vodena na elektronski napravi – virtualnem računu (mobilni denarnici), namenjen elektronskemu plačevanju.

knjižni denar:

Zabeleženo (knjiženo) stanje denarnih sredstev na transakcijskem računu, ki pripadajo določeni osebi. Knjižni denar lahko »dvignemo« kot gotovino – »fizični« denar, lahko pa ga upravljamo tudi na druge – negotovinske načine (nakazilo s svojega računa na drug transakcijski račun, brezgotovinsko plačevanje v trgovinah s plačilnimi karticami, telefonom ali pametno uro).

kriptovalute:

Plačilno sredstvo, ki ga ustvarjajo nebanke s tehnologijo veriženja blokov (blockchain). Kriptovalute niso denar, ker ne izpolnjujejo temeljnih funkcij denarja.

Virtualni denar:

ali virtualna valuta je digitalna valuta, ki večinoma ni regulirana, izdajajo in navadno tudi nadzorujejo jo njeni razvijalci ter jo uporabljajo in sprejemajo elektronsko med člani neke virtualne skupnosti. Tudi bitcoin je virtualni denar.

CILJI TEGA VSEBINSKEGA SKLOPA:

Poznavanje različnih vrst denarja – s fizičnimi bankovci, kovanci, z elektronskim denarjem in s kriptovalutami vred – je temeljnega pomena za finančno pismenost odraslih. To znanje omogoča boljše upravljanje financ, je temeljno znanje za prepoznavanje prevar in zlorab, diverzifikacijo naložb ter spremljanje globalnih ekonomskih trendov.

Poleg tega lahko poznavanje različnih valut pomaga pri mednarodnem poslovanju, varovanju premoženja pred inflacijo ter posameznike pripravi na morebitne nujne finančne primere. Poznavanje in razumevanje sodobnih vrst in oblik denarja je odločilno za prilagajanje tehnološkim spremembam, kot so digitalne valute in tehnologija blockchain, saj je pri obojem pomembno, da se zavedamo prednosti, predvsem pa tveganja.

To znanje odraslim omogoča boljšo finančno ozaveščenost in je podlaga za nadaljnje izobraževanje na področju finančne pismenosti. Ta se kaže v sposobnosti učinkovitega upravljanja denarja, to pa prispeva k finančni varnosti in uresničevanju osebnih ciljev.

OPIS:

Vrste in oblike denarja se nanašajo na raznovrstne načine, kako so ljudje v zgodovini in različnih družbah uporabljali denar kot sredstvo izmenjave, mersko enoto vrednosti in hranilec bogastva. Oblike denarja so se torej sčasoma spreminjale, kakor smo predstavili v zgodovini denarja in bančnih praks, ki so med seboj tesno povezani (Gerdesmeie, 2009, 16). V tem poglavju pa se bomo osredotočili na vrste in oblike, ki jih uporabljamo danes, ter oblike, ki jih bomo najverjetneje uporabljali v prihodnosti. Denarja je več vrst, vsaka s svojimi značilnostmi in funkcijami. Evropska centralna banka loči dve vrsti denarja:

1. **centralnobančni ali javni denar:** Centralnobančni denar se imenuje tudi javni denar, ker ga izdaja javna institucija – centralna banka, zato ga krije javni sektor. Gotovina v naši denarnici je centralnobančni denar. V bistvu so bankovci in kovanci trenutno edina vrsta centralnobančnega denarja, ki je na voljo javnosti;
2. **zasebni denar:** Banke ustvarjajo denar, koodobrijo novo posojilo in se denar pojavi na našem bančnem računu. Sem sodijo tudi stanje, ki ga vidimo na bančnem izpisku, in prihranki na našem računu. Vsa plačila, ki jih opravimo z debetno ali kreditno kartico ali prek spletne plačilne storitve, so prenosi zasebnega denarja, ker uporabljamo denar, ki ga je ustvarila naša banka.

Ljudje ves čas uporabljamo obe vrsti denarja in prehajamo med njima (Evropska centralna banka, 2022).

Predstavljamo še tri najpogostejše sodobne oblike denarja:

1. **GOTOVINA ali KOVanci IN BANKOVCI** so najbolj prepoznavna oblika denarja. Kovanci so kovinske enote z določeno vrednostjo, bankovci pa so papirnati listi, imenujemo jih tudi papirnati denar, ki predstavljajo določeno količino denarja. Kovanci in bankovci so bili najpomembnejša oblika denarja v večjem delu zgodovine in se še vedno uporabljajo po vsem svetu.
2. **KNJIŽNI DENAR** je pomembna oblika negotovinskega denarja, ki je v sodobnem gospodarstvu zelo pogosta. Knjižni denar se nanaša na zneske denarja, ki so zapisani na bančnih računih in drugih finančnih instrumentih, kot so denarni depoziti, varčevalni računi, tekoči računi itn. Ko imate denar na bančnem računu, v resnici ne držite fizičnih kovancev ali bankovcev v roki, temveč ima banka zapisan znesek denarja, ki vam je na voljo. To je torej zabeleženo (knjiženo) stanje denarnih sredstev na vašem transakcijskem računu. Knjižni denar je postal osrednji del modernega finančnega sistema, saj omogoča preprosto izmenjavo in shranjevanje vrednosti ter olajšuje transakcije, ne da bi bilo treba fizično prenašati kovance ali bankovce. Knjižni denar lahko upravljamo z različnimi bančnimi instrumenti (Banka Slovenije, 2021).

3. ELEKTRONSKI DENAR ali E-DENAR so virtualna sredstva v denarni protivrednosti ali elektronski nadomestek za denar, ki ga izda družba za izdajo elektronskega denarja in se vodi na elektronski napravi – virtualnem računu (mobilni denarnici) za elektronsko plačevanje (Banka Slovenije, 2021). S tehnološkim napredkom se je razvila tudi elektronska oblika denarja. To zajema plačilne kartice (ali plastični denar), elektronske prenose in digitalne denarnice, ki omogočajo enostavno elektronsko plačevanje. Začetki e-denarja oziroma elektronskih plačilnih sredstev segajo v devetdeseta leta 20. stoletja. Uporabljajo se za plačevanje blaga in storitev po internetu ali drugih elektronskih sredstvih. Ko kupec potrdi plačilo, se prodajalec poveže z banko in s kupčevega računa prenese ustrezno vsoto. Obstaja tudi vrsta sistemov elektronskega denarja na karticah, ki jih večinoma upravljajo finančne institucije (Gerdesmeie, 2009, 16). E-denar je namenjen elektronskemu plačevanju na prodajnih mestih in osebam, ki soglašajo s prejemanjem e-denarja. Lahko ga kadar koli znova pretvorimo v gotovino ali knjižni denar, ni pa sam po sebi namenjen varčevanju (Banka Slovenije, 2021).

Številni uvrščajo med oblike denarja tudi KRIPTOVALUTE, čeprav to ni denar. So prav tako plačilno sredstvo, ki ga ustvarjajo nebanke s tehnologijo veriženja blokov (blockchain), ki so odprti za širšo javnost (Krajšek, 2022, 13). Kriptovalute niso ustrezno opredeljene kot denar. Zadnja leta se pojavljajo po vsem svetu, a ne izpolnjujejo temeljnih funkcij denarja: niso zanesljivo menjalno sredstvo, hranilec vrednosti in obračunska enota. Kriptovalut ne izdaja noben centralni javni organ. Niso splošno sprejeta oblika plačevanja. Uporabniki kriptovalut niso zaščiteni in kriptovalute niso stabilne. Če samo pogledamo bitcoin – njegova vrednost se je od začetka obstoja že bliskovito zvišala in znižala, in to v zgolj nekaj dneh (Evropska centralna banka, 2021).

Poleg tega kriptovalut ne podpira in ne upravlja nobena centralna institucija, to pomeni, da ni zagotovila, da jih lahko znova zamenjamo za denar, kadar to potrebujemo. Evropska centralna banka svira, da je treba celotno trditev o stabilnih kriptokovancih, ki naj bi ponujali manj volatilno digitalno premoženje, jemati s previdnostjo. Kljub uporabi podobnih tehnologij ti kovanci niso tako stabilni, kot trdijo, saj temeljijo zgolj na obljubah zasebnih podjetij. Poleg počasnih transakcij in visokih stroškov izdajatelji teh kovancev niso jasni glede njihove praktične uporabe, zlasti za vsakodnevna plačila računov (Evropska centralna banka, 2022).

Bitcoin in ethereum sta najbolj znana primera, vendar obstaja tudi širok spekter drugih kriptovalut, ki se uporabljajo za različne namene, skupaj z izmenjavo in hranjenjem vrednosti. Skupna lastnost pa je nepredvidljivost rasti in padca vrednosti kriptovalut.

Koblikam denarja bomo v prihodnosti dodali še DIGITALNI DENAR, skupaj z načrtovanim digitalnim evrom, ki ga namerava izdati Evropska centralna banka (ECB) kot odgovor na pojavljajoče se kriptovalute. Digitalni evro bi omogočil dodatno izbiro plačevanja, večjo prilagodljivost ter združeval prednosti centralnobančnega denarja z modernimi plačilnimi metodami, hkrati pa bi okrepil odpornost evra proti nereguliranim tehnološkim spremembam, kot so kriptovalute in alternativne plačilne rešitve.

DIGITALNI EVRO

V prihodnosti bomo k oblikam denarja dodali še DIGITALNI EVRO, saj digitalne inovacije omogočajo razvoj finančnega sistema in denarja in ju spreminjajo. Digitalni evro je predviden kot digitalna različica uradne valute evro, ki bi jo izdala Evropska centralna banka (ECB). Zasnovan je kot odgovor na vse večjo priljubljenost kriptosredstev in stabilnih kovancev ter hiter razvoj centralnobančnih digitalnih valut tujih držav. To je projekt, ki bi omogočil ljudem in podjetjem uporabo digitalne oblike evra za plačevanje, tako kot bi uporabljali fizične bankovce in kovance.

Obstajal bi skupaj z bankovci in kovanci ter omogočil dodatno izbiro med različnimi načini plačevanja (Banka Slovenije, 2017).

Četudi bi bil digitalni evro digitalna valuta, ne bi bil kriptosredstvo, saj bi za njim stala centralna banka. Namen digitalnega evra je ponuditi še eno možnost plačevanja in transakcij v evrski valuti, poleg tradicionalnih načinov, kot so gotovina, bančne kartice in bančni prenosi. To bi lahko privedlo do večje prilagodljivosti in lažjega izvajanja plačil, zlasti v digitalnem okolju.

Ta pobuda bi združila prednosti centralnobančnega denarja z modernimi načini uporabe denarja in plačevanja, kar bi omogočilo javno dostopnost elektronskega denarja poleg fizične gotovine. Ta oblika denarja bi omogočila, da bi uporabljali digitalni evro enako kot običajni evro, z ustreznim jamstvom in kritjem Evropske centralne banke (Evropska centralna banka, 2023).

Pri snovanju digitalnega evra je najbolj poudarjeno vprašanje zasebnosti, saj bi bilo treba najti ravnotežje med zahtevami za preprečevanje nezakonitih dejavnosti, hkrati pa varovati zaupnost podatkov o plačilih (Evropska centralna banka, 2021, 30).

Vpeljava digitalnega evra bi okrepila odpornost evra proti nereguliranim tehnološkim spremembam, kot so kriptovalute in alternativne plačilne rešitve, ki bi lahko ogrozile finančno stabilnost. Celotna pobuda se ukvarja s povezovanjem tradicionalnih denarnih načel s sodobno tehnologijo, da bi ustvarila učinkovito, varno in prilagodljivo plačilno sredstvo za prihodnost (Evropska centralna banka, 2023) kot obliko javnega denarja (Evropska centralna banka, 2022).

Vse te različne vrste in oblike denarja imajo svoje prednosti, slabosti in vloge v različnih kontekstih ter družbah. Njihovo poznavanje in razumevanje omogoča prožno in prilagojeno uporabo med njimi, obenem pa zavedanje tveganj, ki jih potencialno odpirajo posamezne med njimi. Skupaj nadgrajujejo predstavljeno raznoliko zgodovino denarja ter izražajo razvoj ekonomskega, tehnološkega in družbenega napredka človeštva.

VIRI IN LITERATURA:

- Banka Slovenije. (2021). Zgodba o denarju. Banka Slovenije.
- Banka Slovenije. (2017). Projekt Digitalni evro. <https://www.bsi.si/placila-in-infrastruktura/digitalni-evro>
- Evropska centralna banka. (14. 7. 2021). Kaj je bitcoin? <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me/html/what-is-bitcoin.sl.html>
- Evropska centralna banka. (2021). Poročilo Eurosistema o javnem posvetovanju o digitalnem evru. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Eurosystem_report_on_the_public_consultation_on_a_digital_euro~539fa8cd8d.sl.pdf
- Evropska centralna banka. (2022). Digitalni euro in pomen centralnobančnega denarja. https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/html/digital_euro_central_bank_money.sl.html
- Evropska centralna banka. (2023). Digitalni euro. https://www.ecb.europa.eu/paym/digital_euro/html/index.sl.html
- Gerdesmeie, D. (2009). Cenovna stabilnost: zakaj je zame pomembna? Evropska centralna banka. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/whypricestability_sl.pdf
- Krajšek, L. (2022). Digitalni denar. V A. Primec in D. Romih (ur.), Izzivi digitalne preobrazbe (str. 1–18). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/729>

5. Odnos do denarja

UVOD:

Za začetek se bomo osredotočili na znane in manj znane pregovore ter aforizme na temo denarja. Pregledali jih bomo in se pogovorili o njihovem sporočilu ter pomenu. Pregovori in aforizmi o denarju nam namreč razkrivajo, kako kompleksen in večplasten je naš odnos do denarja, ki vztraja s človeštvom, odkar govorimo o denarju.

Nato bomo pregledali najpomembnejše raziskave odnosa do denarja in psihologije denarja, pri tem bomo govorili o temeljnih čustvih, ki jih ljudje vežemo na denar, in primeru lestvice dimenzij odnosa do denarja.

Nadaljevali bomo s sodobnejšimi raziskavami in ugotovitvami drugih avtorjev in raziskovalcev na področju psihologije denarja. Udeležence bomo seznanili s tem, kako denar vpliva na naše odločitve, občutke blagostanja in partnerske odnose. Raziskave nam bodo omogočile vpogled v kompleksnost denarja in njegovega vpliva na naše življenje.

V tem delu gradiva bomo spodbujali refleksijo in samorefleksijo, da bomo bolje razumeli lastni odnos do denarja. Ob spoznanjih iz raziskav bomo iskali načine, kako lahko sami ozavestimo svoj odnos do denarja, da bomo lažje obvladovali svoje finance in si izboljšali življenje. Zato da se bomo na koncu izobraževanja bolj zavedali, da imamo vsi izoblikovan odnos do denarja, ki temelji na prepričanjih o denarju, kakršne smo prejeli v otroštvu, in družbeno-okoljskih vplivih. Udeleženci naj ozavestijo svoj odnos do denarja in ga izboljšajo za učinkovitejše finančno upravljanje ter kakovostno življenje.

TEMELJNI STROKOVNI IZRAZI, SPECIFIČNI ZA TO PODROČJE:

odnos do denarja:

Je latentno nagnjenje, ko se odzovemo ali ravnamo na določeni način glede na cilje, ki jih imamo. Pri denarju je to odvisno tudi od socialno-ekonomskega položaja posameznikov.

CILJI TEGA VSEBINSKEGA SKLOPA:

Cilj tega del gradiva je ozaveščanje lastnih prepričanj in odnosa do denarja ob virih in literaturi ter pregovorih. Uporabnike v tem poglavju opremimo s spoznanji, ki jim bodo koristila v vsakdanjem življenju. Skupaj bomo razvijali bolj pozitiven odnos do denarja ter izboljšali lastno finančno počutje ali dobili vpogled v možne odnose do denarja in s tem prepoznavanje lastnih vzorcev. Obenem bo to poglavje motivacija za druge celostne vsebinske sklope, v njem zaradi osebne note tega poglavja o denarju udeležencem pokažemo, da jih ta tematika zelo zadeva.

OPIS:

»Obdobja v zgodovini, ko posameznik ne bi bil pohlepen po denarju, ni.« Georg Simmel

Denar je povezan s človeškimi življenji in željami. Tudi če je beseda pohlep v Simmlovi misli premočna, ljudje z denarjem živimo in ga upravljamo po najboljših močeh, velikokrat pa denar upravlja nas namesto nasprotno. Zato je pomembno ozavestiti, kakšen odnos do denarja imamo. Vse življenje in vsi odnosi med ljudmi so zaznamovani z denarjem. V tem delu gradiva o denarju se bomo posvetili odnosu do denarja. Poskušali bomo povzeti raziskave na temo moči denarja in

njegovega vpliva na nas kot posameznike ter družbo kot celoto. Denar je pomembna sestavina našega vsakdanjega življenja, vpliva na naše odločitve, občutke blaginje in medosebne odnose. Cilj tega dela gradiva je ozvesti, kako denar vpliva na nas in kako lahko sami ozvestimo svoj odnos do denarja, da lahko bolje obvladujemo svoje finance in si izboljšamo življenje.

O tem, kako pomemben je denar za človeka, priča že tudi ogromno število pregovorov in aforizmov – vsaka država jih ima in obstajajo, odkar poznamo denar. Za začetek si bomo pogledali izbor in se ob njih pogovorili, kateri nas najbolj nagovorijo in kaj pravzaprav sporočajo.

Pregovori:

Denar je sveta vladar. Pomen: Pregovor izraža, da denar odločilno vpliva na kaj in da je ta vpliv kdaj neupravičen, sporen. Opisuje položaj, ko denar omogoča kaj neupravičenega, spornega.

Da ima koza denar, gospa bi ji rekli. Pomen: Denar lahko posamezniku kupi status in naziv.

Denar le ti imej, pa glej, da tebe ne bo denar imel. Pomen: Opozorilo, da ne bo denar vladal tebi, namesto da bi ti imel denar pod nadzorom.

Kadar zlato govori, vsaka beseda slabi. Pomen: Denar ima premoč nad drugimi besednimi argumenti pri prepričevanju.

Blago se po niti nabira, a po vrvi zapravlja. Pomen: Lažje in hitreje se denar porabi kot zasluži.

Aforizmi:

»Denar je kot obljube – lažje jih je narediti kot držati.«
Josh Billings

»Denar je kljub vsemu denar! Največji, najmočnejši in najpopolnejši gospodar na svetu!«
Ante Kovačić

»Končno vem, po čem se človek razlikuje od živali: to so denarne težave.«
Jules Renard

»Denar te ne naredi božanskega: bog ga nima.«
Seneca

»Ljudje občudujejo talent, hrabrost, dobroto, velike naloge in velike preizkušnje: cenijo pa le denar.«
Henry Becque

»Vaša navada ravnanja z denarjem je pomembnejša od njegove količine.«
T. Harv Eker

»Denar sam po sebi seveda nič ne velja: svojo edino vrednost ima takrat, ko se od njega ločujemo.«
Samuel Johnson

»Ne ceni denarja ne bolj ne manj, kot je vreden: je dober služabnik in slab gospodar.«
Alexandre Dumas

Vir: lastni.

OPOMBA: Izbor je namenoma širok in raznolik ter ga je mogoče po potrebi zožiti. Dovolite odkrito razpravo o tem, kaj si udeleženci mislijo o predstavljenih pregovorih in aforizmi. Pomembno je, da znajo razložiti, zakaj tako mislijo. Pri tem ni napačnih in pravih odgovorov. To namreč odpira poti temu, da se začnejo zavedati, kakšen je njihov odnos do denarja. Kako na to gleda psihologija

denarja, bo prikazano v nadaljevanju. Udeležence lahko napotite tudi na spletni vprašalnik na temo odnosa do denarja:

- slovenski: <https://www.nlb.si/odnos-do-denarja>²
- angleška različica: <https://resources.salaryfinance.com/learn/quiz-how-good-is-your-relationship-with-money>, <https://empower.me/quiz/>

ali jih napotite v finančni labirint v Bankarium. Ta se začne s finančnim zdravnikom, ki diagnosticira obiskovalce, kakšen tip upravljavca so.

Do zdaj smo ugotovili, da so človeška življenja zelo prepletena z denarjem – tako ali drugače. Ljudje imamo do denarja neki odnos, ki nas usmerja v tem, kako ravnamo z njim. Razumevanje odnosa do denarja je za nekatere avtorje bistveno, ker ta stališča oblikujejo človeško vedenje, še posebno nakupovalno vedenje (Durvasula in Lysonski, 2010, 5). In ne le to, odnos do denarja lahko vpliva na naše potrošniške navade, politično ideologijo in odnos do okolja (Roberts idr. po Durvasula in Lysonski, 2010, 5). Lahko pa tudi zvečuje motivacijo posameznikov, izboljšuje njihovo počutje in medosebne odnose (Furnham in Lewis, po Durvasula in Lysonski, 2010, 5).

V nadaljevanju bomo preleteli najpomembnejše ugotovitve številnih raziskav s področja psihologije denarja. Med njimi je še vedno aktualna lestvica merjenja odnosa do denarja, ki sta jo v osemdesetih letih razvila Yamuchi in Templer (po Durvasula in Lysonski, 2010, 8) kot večdimenzionalno lestvico s štirimi izstopajočimi dimenzijami:

moč-prestiž: osebe s to prevladujočo dimenzijo uporabljajo denar kot orodje za vplivanje in vtis na druge ter kot simbol uspeha;

ohranjanje-varčevanje: za tiste, ki je ta dimenzija prevladujoča, skrbno načrtujejo za svojo finančno prihodnost in natančno spremljajo svoje finančno stanje;

nezaupanje: posamezniki v tej kategoriji so neodločni, sumničavi v okoliščinah, ki zajemajo denar, ter premalo verjamejo v svojo sposobnost odločanja za učinkovite nakupe;

tesnoba: osebe s to prevladujočo dimenzijo vidijo denar kot vir tesnobe ter obenem tudi kot vir zaščite pred tesnobo.

Goldberg in Lewis (po Kincsesné Vajda, b. n. I, 5) sta v navezavi na odnos do denarja predstavila štiri najpogostejša čustva, povezana z denarjem: varnost, moč, ljubezen in svobodo. Furnham s sodelavci (po Kincsesné Vajda, b. n. I, 5–6) pa je ta čustva še nekoliko razčlenil:

- **varnost**

Denar je lahko čustvena opora, metoda za odganjanje tesnobe. Osebe, ki jim denar predstavlja varnost, ga pogosteje kopičijo.

- **moč**

Ker je z denarjem mogoče kupiti reči, storitve in naklonjenost, se lahko uporablja za pridobivanje pomembnosti, nadvlade in nadzora. Taki posamezniki se z malo denarja počutijo šibke, nemočne in ponižane.

- **ljubezen**

Nekateri uporabljajo denar kot nadomestek za čustva in naklonjenost. Ljubezen kupujejo tisti, ki dajejo v dobrodelne namene, in to glasno oznanjajo, pa tudi tisti, ki zasipavajo svoje otroke z gmotnimi dobrinami. Spet drugi jo prodajajo: obljublajo naklonjenost, predanost in zvestobo v zameno za finančno varnost. Izid pri obojem pa so lahko površinski odnosi.

- **svoboda**

Številnim ljudem denar zagotavlja svobodo. To je eno bolj sprejemljivih in pogosteje priznanih stališč, povezanih z denarjem. Denar je viden kot sredstvo za sledenje posameznikovim muham in interesom ter osvoboditev od vsakodnevne rutine in omejitev plačanega dela. Take osebe kupujejo z denarjem navidezno avtonomijo, obenem pa se v njih kuhajo čustva jeze, zamere in pohlepa. Pri tem je zanimivo, da Simmel (2004) k svobodi, ki jo omogoča denar,

2 NLB-jev kviz je žal edini kviz, ki je na voljo na spletu v slovenščini.

pripisuje tudi paradoksalno nasprotje denarja, kot je njegovo hkratno omejevanja posameznika. Denar hkrati omogoča neodvisnost in možnost izbire, a tudi zahteva ustvarjanje vrednosti za preživetje in sodelovanje v ekonomskem sistemu.

Predstavljena čustva in dimenzije odnosa do denarja lahko nadgradimo s Furnhamovimi razmišljanji (2014). Izpostavi namreč, da ljudje nismo racionalni v načinu razmišljanja o porabi in varčevanju denarja. Denar je prežet s takšno močjo in pomenom, da ljudje o njem težko razmišljamo racionalno. Ko razmišljamo o denarju, uporabljamo veliko različnih metod, ki so včasih tudi nekoristne. Ker gre za bližnjice ali preprosta pravila, to pojasni, zakaj delamo toliko »napak«. Nadaljuje, da veliko prepričanj o denarju izvira iz otroštva in zgodnjega izobraževanja. O denarju ter njegovi moči in privlačnosti se torej naučimo zgodaj v življenju in te zamisli prenesemo v odraslost. Opozori tudi na pomembno ugotovitev, da sta denar in sreča ali dobro počutje le postransko povezana. Veliko dejavnikov prispeva k naši (ne)sreči in denar je le eden od njih.

Odnos do denarja je torej kompleksen in globoko zakoreninjen v človeškem vedenju. Številne raziskave na področju psihologije in odnosa do denarja so razkrile pomembne ugotovitve o tem, kako denar vpliva ne le na naše življenje, temveč tudi na partnerske odnose. Poglejmo si strnjene ugotovitve teh raziskav.

Ena izmed pomembnih ugotovitev je, da denar izboljša splošno zadovoljstvo z življenjem, vendar ne zagotavlja nujno trajne sreče. Raziskava Kahnemana in Deatona (2010) je pokazala, da višji dohodek omogoča višjo življenjsko raven, večje udobje in preprostejše izpolnjevanje temeljnih potreb. Kljub temu pa denar ne vpliva bistveno na čustveno blagostanje. To pomeni, da lahko ne glede na količino denarja, ki ga imamo, še vedno doživljamo različna čustva, kot so stres, žalost ali veselje.

Pomembno vlogo pri finančnih odločitvah imajo tudi čustva, kot so strah, pohlep in veselje. Loewenstein in Lerner (2003) sta ugotovila, da ta čustva vplivajo na naše odločitve o porabi, varčevanju in naložbah. Strah pred izgubo denarja nas lahko odvrne od tveganih naložb, pohlep pa nas spodbuja, da tvegamo za obljubljenе visoke donose. Veselje ob nakupovanju pa nas lahko spodbudi k impulzivnim in nepremišljenim potrošniškim odločitvam.

Čustva so tesno povezana tudi z našim občutkom blagostanja. Metaanaliza Dittmarjeve in sodelavcev (2014) je potrdila povezavo med materializmom, primerjanjem z drugimi in manjšim občutkom blagostanja. Kadar si prizadevamo za pridobivanje gmotnih dobrin in se nenehno primerjamo z drugimi, pogosto izgubimo stik s svojimi notranjimi vrednotami in izkušnjami, to pa nas oddaljuje od trajnega občutka zadovoljstva. Obenem metaanaliza prikaže negativno povezavo med materializmom in dobrim počutjem.

Denar pa ni le sredstvo za materialno pridobivanje, temveč tudi globoko vpliva na naše zdravje in partnerske odnose. Finančni stres, ki ga lahko povzročajo visoki dolgovi ali negotovost glede prihodnosti, je močno povezan z našim duševnim in telesnim zdravjem. Raziskava Sweetove in sodelavcev (2013) je pokazala, da finančni stres lahko vodi v tesnobo, depresijo in druge težave s telesnim zdravjem.

Partnerski odnosi niso neobčutljivi na finančne težave. Denar je lahko vir konfliktov med partnerji. Raziskava Dewa in Dakina (2011) je ugotovila, da pogosti spori glede denarja lahko negativno vplivajo na partnerski odnos. Pomembno je, da se partnerja odkrito pogovarjata o denarnih zadevah, si izmenjujeta stališča in skupaj iščeta rešitve, ki upoštevajo želje in potrebe obeh.

Zavedanje in zmožnost prepoznavanja psiholoških vidikov denarja je pomembno, saj vplivajo

na naše odločitve, povezane z denarjem, v našem življenju (Kincsesné Vajda, 1). Če strnemo ugotovitve zgoščeno predstavljenih raziskav, lahko sklenemo, da je zavestno razvijanje odnosa do denarja temeljnega pomena. To zajema zavedanje vpliva denarja na naša čustva in občutke blagostanja, uravnavanje čustev pri finančnih odločitvah, izogibanje čezmernemu materializmu in primerjanju z drugimi ter skrb za finančno stabilnost in obvladovanje finančnih težav. Nujno je tudi razvijanje odkritosti, zaupanja in spoštovanja v partnerskih odnosih glede finančnih zadev.

Razvijanje zavedanja lastnega odnosa do denarja pomaga pri potrebnem spreminjanju odnosa ter pri sprejemanju bolj premišljenih finančnih odločitev. Ta proces pripomore k bolj uravnoteženemu odnosu do denarja. Poglavitno spoznanje avtorjev, ki se ukvarjajo s psihologijo denarja, je, da sta zmernost in obvladovanje čustev temeljnega pomena, hkrati s tem pa je varčevanje zelo pomembno ne glede na višino naših dohodkov. Zato bomo v nadaljevanju izobraževanja namenili veliko časa korakom do urejanja in nadzora nad lastnimi financami, pregledali bomo možnosti varčevanja in gospodarnega upravljanja lastnih financ.

VIRI IN LITERATURA:

- Dew, J. in Dakin, J. (2011). Financial disagreements and marital conflict tactics. *Journal of Financial Therapy*, 2(1), 30–54. <https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=jft>
- Dittmar, H., Bond, R., Hurst, M. in Kasser, T. (2014). The Relationship between Materialism and Personal Well-being: A Meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(5), 879–924. https://www.researchgate.net/publication/267743492_The_Relationship_Between_Materialism_and_Personal_Well-Being_A_Meta-Analysis
- Durvasula, S. in Lysonski, S. (2010). Money, Money, Money – How do Attitudes Toward Money Impact Vanity and Materialism? – the Case of Young Chinese Consumers. *Journal of Consumer Marketing*, 27(2), 1–30. https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=market_fac
- Furnham, A. (2014). *The New Psychology of Money*. Routledge.
- Kahneman, D. in Angus, D. (2010). High Income Improves Evaluation of Life but not Emotional Well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38). <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.1011492107>
- Kincsesné Vajda, B. (b. d.). Attitudes to money. University of Szeged. https://eta.bibl.u-szeged.hu/3821/1/2_Attitudes%20to%20money%20%282%20weeks%29.pdf
- Loewenstein, G. in Lerner, J. S. (2003). The Role of Affect in Decision Making. V R. J. Davidson, K. R. Scherer in H. H. Goldsmith (ur.), *Handbook of Affective Science* (str. 619–642). Oxford University Press. https://projects.iq.harvard.edu/files/lernerlab/files/loewenstein_lerner_2003.pdf
- Simmel, G. (2004). *The Philosophy of Money*. Third enlarged edition. Routledge. https://www.eddiejackson.net/web_documents/Philosophy%20of%20Money.pdf
- Sweet, E., Nandi, A., Adam, E. K. in McDade, T. W. (2013). The High Price of Debt: Household Financial Debt and its Impact on Mental and Physical Health. *Social Science & Medicine*, 91, 94–100. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0277953613002839>

Viri in literatura

Balantič, P. (20. 2. 2023). Bilo je pred sto leti, preludij k letu 1933. <https://www.rtvsllo.si/kultura/dediscina/bilo-je-pred-sto-leti-preludij-k-letu-1933/658458>

Banka Slovenije. (2021). Zgodba o denarju. Banka Slovenije.

Banka Slovenije. (2017). Projekt Digitalni evro. <https://www.bsi.si/placila-in-infrastruktura/digitalni-evro>

Bankarium – Muzej bančništva Slovenije. (b.d.).<https://bankarium.si/>

Borak, N. (2000). Predgovor. V Ž. Lazarevič in J. Prinčič (ur.), Zgodovina Slovenskega bančništva (str. 9–12). Združenje bank Slovenije.

Conzett, J. (b. d.). The History of Money. Money Museum. https://www.moneymuseum.com/pdf/yesterday/02_Accross_the_Times/28%20The%20History%20of%20Money.pdf

Dew, J. in Dakin, J. (2011). Financial disagreements and marital conflict tactics. Journal of Financial Therapy, 2(1), 30–54. <https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=jft>

Dittmar, H., Bond, R., Hurst, M. in Kasser, T. (2014). The Relationship between Materialism and Personal Well-being: A Meta-analysis. Journal of Personality and Social Psychology, 107(5), 879–924. https://www.researchgate.net/publication/267743492_The_Relationship_Between_Materialism_and_Personal_Well-Being_A_Meta-Analysis

Durvasula, S. in Lysonski, S. (2010). Money, Money, Money – How do Attitudes Toward Money Impact Vanity and Materialism? – the Case of Young Chinese Consumers. Journal of Consumer Marketing, 27(2), 1–30. https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=market_fac

Evropska centralna banka. (b. d.). O Evropski centralni banki. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.sl.html>

Evropska centralna banka. (14. 7. 2021). Kaj je bitcoin? <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me/html/what-is-bitcoin.sl.html>

Evropska centralna banka. (2021). Poročilo Eurosistema o javnem posvetovanju o digitalnem evru. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Eurosystem_report_on_the_public_consultation_on_a_digital_euro~539fa8cd8d.sl.pdf

Evropska centralna banka. (2022). Digitalni euro in pomen centralnobančnega denarja. https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/html/digital_euro_central_bank_money.sl.html

Evropska centralna banka. (2023). Digitalni euro. https://www.ecb.europa.eu/paym/digital_euro/html/index.sl.html

Furnham, A. (2014). The New Psychology of Money. Routledge.

Graeber, D. (2011). Debt: The First 5,000 Years. Melville House.

Gerdesmeie, D. (2009). Cenovna stabilnost: zakaj je zame pomembna? Evropska centralna banka. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/whypricestability_sl.pdf

Ivanović, A. (2016). Od krone do dinarja. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.

- Jakovac, Š. (2013). Denarno poslovanje. Šolski center za pošto, ekonomijo in telekomunikacije Ljubljana.
- Kahneman, D. in Angus, D. (2010). High Income Improves Evaluation of Life but not Emotional Well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38). <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.1011492107>
- Kelman, J. (2019). The History of Banking. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Kincsesné Vajda, B. (b. d.). Attitudes to money. University of Szeged. https://eta.bibl.u-szeged.hu/3821/1/2_Attitudes%20to%20money%20%282%20weeks%29.pdf
- Kos, P. (1997). Leksikon antične numizmatike. Narodni muzej Slovenije.
- Krajšek, L. (2022). Digitalni denar. V A. Primec in D. Romih (ur.), *Izzivi digitalne preobrazbe* (str. 1–18). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/729>
- Lazarević, Ž. in Prinčič, J. (2000). Zgodovina Slovenskega bančništva. Združenje bank Slovenije.
- Loewenstein, G. in Lerner, J. S. (2003). The Role of Affect in Decision Making. V R. J. Davidson, K. R. Scherer in H. H. Goldsmith (ur.), *Handbook of Affective Science* (str. 619–642). Oxford University Press. https://projects.iq.harvard.edu/files/lernerlab/files/loewenstein_lerner_2003.pdf
- Mithans-Pongrac, N. (2007). Zgodovina denarja [Diplomska naloga, Univerza na Primorskem, Fakulteta za management Koper]. <https://repozitorij.upr.si/IzpisGradiva.php?id=3821>
- Mrak, M. (2002). Mednarodne finance. GV Založba.
- Persson, K. G. (2010). *An Economic History of Europe: Knowledge, Institutions and Growth, 600 to the Present*. Cambridge University Press.
- Simmel, G. (2004). *The Philosophy of Money*. Third enlarged edition. Routledge. https://www.eddiejackson.net/web_documents/Philosophy%20of%20Money.pdf
- Sweet, E., Nandi, A., Adam, E. K. in McDade, T. W. (2013). The High Price of Debt: Household Financial Debt and its Impact on Mental and Physical Health. *Social Science & Medicine*, 91, 94–100. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0277953613002839>
- Šega, J. (2018). Od krone do dinarja. V J. Šega (ur.), *Slovenci, začenjajo se novi časi... (1918–1920)* (str. 36–39). Zgodovinski arhiv Ljubljana. <https://www.zal-lj.si/files/2020/12/Slovenci-zacenjajo-se-novi-casi.pdf>
- Škerl, U. (9. 12. 2006). Zgodovina denarja na Slovenskem. <https://www.dnevnik.si/216851>
- Škufca, H. (2004). Oris zgodovine slovenskega bančništva [Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta]. http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/skufca1290.pdf
- Štiblar, F. (2013). Finančni trgi, akterji, instrumenti, posli. Založba ZRC.
- Tovornik, U. (2014). Čas oblikovanja novega svetovnega reda. *Sodobni vojaški izzivi*, 16(4), 13–30. https://dk.mors.si/info/images/SVI/PDF/2014_4/tovornik.pdf

Kazalo slik

Slika 1: Pregovori in aforizmi – praktična vaja	31
---	----

O avtorici

Urška Purg je univerzitetna diplomirana socialna pedagoginja ter etnologinja in kulturna antropologinja, muzejska svetovalka v Bankariumu. V tem bančnem muzeju je odgovorna za muzejsko zbirko, izvajanje pedagoških in andragoških programov ter programov finančnega opismenjevanja za otroke in mladostnike. Za sabo ima več kot deset let delovnih izkušenj iz mednarodnih projektov s področja kulturne dediščine, s področja za odnose z javnostmi in marketinga ter izvajanja participativnih delavnic na najrazličnejše teme, od muzejsko usmerjenega izobraževanja do delavnic na temo identitete za mlade odrasle in starejše odrasle. Na podlagi raznolikih izkušenj iz delovanja s ciljnimi skupinami in pridruženimi področji, ki so pomembna za razvoj finančne pismenosti, sodeluje pri projektu FPO 2022–2024.

